
İSKENDERUN VAKIFLARI

Naim ÜRKMEZ*

Öz

19. yüzyıla kadar, tam anlamıyla şehirleşemeyen İskenderun'da, tespitlerimize göre o döneme kadar herhangi bir vakıf bulunmamaktaydı. 17. yüzyılda İskenderun'a gelen Evliya Çelebi, burada cami ve hamam bulunmayışını hayretle ifade ederken, daha ziyade Avrupalı tüccarlara hizmet eden meyhanelerin olduğundan bahseder. Ancak İskenderun, 19. yüzyılda dikkate değer bir şekilde büyümeye başlamıştır. Bu durum bölgedeki vakıf kurumlarına olan ihtiyacı nüfusun artışına paralel bir şekilde artırmıştır. İskenderun'da Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tespit edebildiğimiz kadarıyla 20 vakıf kurulmuştur. Bu vakıfların 8'i Osmanlı Devleti döneminde tesis edilmişken, 12'si Fransız işgali sırasında kurulmuştur. Osmanlı döneminde kurulanlardan üçü cami, biri medrese, biri ise tekke vakfidir. Osmanlı hâkimiyetinde kurulan diğer vakıflar ise herhangi bir kurumu ihya etmekten ziyade, fakirlere hizmet verme gibi hayır işlerine adanmışlardır. Fransız işgali sırasında kurulanlar, gelirleri daha ziyade yemek dağıtımı gibi hayır işlerine sarf edilen vakıflardır. Bu dönemde kurulan vakıfların üçü Alevi vakfı olarak tesis edilmiştir. Vakıfların büyük çoğunluğu Hatay'ın 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasından sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare edilmeye başlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İskenderun, Osmanlı Devleti, Vakıf, Nusayri.

---

* Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, naimurkmez@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2356-6301

Makale Gönderilme Tarihi: 14 Ocak 2021 Makale Kabul Tarihi: 05 Mart 2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

WAQFS OF ALEXANDRETTA

Naim ÜRKMEZ

Abstract

Until the 19th century, there was no waqf in İskenderun (Alexandretta), which could not be fully, urbanized, according to our findings. Evliya Celebi, who came to İskenderun in the 17th century, astonished that there were no mosques and baths here, but rather mentions that there are taverns serving European merchants. However, Alexandretta started to grow significantly in the 19th century. This situation increased the need for foundation institutions in the region in parallel with the increase in the population. As far as we can determine from the Ottoman Empire to the Republic, 20 waqfs were established in Alexandretta. While some of these waqfs were established during the Ottoman Empire, some were established during the French occupation. Three of the ones founded in the Ottoman period are mosques, one is madrasa and one is a tekke waqf. Other waqfs established under Ottoman rule were devoted to charitable works such as serving the poor rather than reviving any institution. The waqfs established during the French invasion were waqfs that spent more on charities such as food distribution. Three of the waqfs established during this period were established as Alawi waqfs. The vast majority of waqfs after you join the Republic of Turkey's Hatay on June 23, 1939 began to be governed by the Directorate General of Foundations.

Keywords: Alexandretta, Ottoman Empire, Waqf, Nusairi, Alawi

Giriş

İskenderun, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girdikten sonra 1521 yılında yapılan idari düzenlemede, Adana sancağının Özer kazasına (Çakar, 2002: 277; Dağlı, 2014: 18), 1527 yılında Şam beylerbeyliğinin Özer sancağına (Çakar, 2003a: 359), 1568 yılında yapılan düzenlemede de Halep eyaletinin Özer sancağına bağlı bir nahiye şeklinde teşkilatlandırıldı. Özer sancağının, dolayısıyla İskenderun'un bu idari yapısı, 17 ve 18. yüzyıllarda da aynen devam etti (Çakar, 2003b: 30-31; Çakar, 2006: 59-62; Kılıç, 1997: 56). İskenderun ve çevresi 1815 yılında yapılan değişiklikle 1832 yılına kadar Adana eyaletine bağlandı. Osmanlı ordularının, 1832 yılında Mısır Valisinin ordusuna yenilmesi üzerine bölge, aynı yıl Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu olan İbrahim Paşa'nın hâkimiyetine girdi. İbrahim Paşa, bölgenin imarı ve bölgede bulunan bataklıkların kurutulması için teşebbüslerde bulundu. 1840 yılında Osmanlı Devleti bölgede tekrar hâkimiyet sağladı ve

İskenderun ve civarını yine, 1857 yılına kadar Adana eyaletine bağı idari yapısını devam ettirdi. 1857 yılından sonra, bölgede faaliyet gösteren yabancı tüccarların da etkisiyle İskenderun ve civarı Halep eyaletinin Belen sancağına bağı bir müdürlük olarak idare edilmeye başlandı. 1879 yılında yapılan değışiklikte İskenderun, Halep vilayetinin Halep sancağına bağı bir kaza merkezi şeklinde teşkilatlandı ve bir kaymakam vasıtasıyla yönetildi. Bu idari durum, bölgede Osmanlı hâkimiyetinin sona erdiği dönem olan I. Dünya Savaşı'na kadar böyle devam etti (Ürkmez, 2016: 817-818). Fransız işgali sırasında sancak merkezi yapılan İskenderun, bölgenin 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasıyla birlikte Hatay'a bağı bir ilçe olarak örgütlendi. İskenderun'un bu son idari konumu günümüze kadar devam etmektedir (Uğuz, 2019: 203).

Çevresi bataklıklarla çevrili olduğu için kalıcı nüfusun pek olmadığı İskenderun'da, 16. yüzyıldan itibaren daha ziyade Avrupalı tüccarlar, konsoloslar ve iskele görevlileri ikamet etmekteydi. Bu tüccarlar, bölgenin en önemli ticaret kenti olan Halep'ten İskenderun'a getirilip Avrupa'ya ve Avrupa'dan getirilip İskenderun'un üzerinden de Halep'e sevk edilen emtia için ticari acente vazifesi görüyorlardı. Sahilinin sivrisineklerle dolu bir bataklık olmasına rağmen; İskenderun'un Halep'in doğal bir iskelesi konumunda olması, Halep'ten İskenderun'a yolculuğun sadece 3-4 gün sürmesi, ayrıca yol güzergâhında bulunan Antakya şehrinin de konaklamak için oldukça uygun olup yağmacılara karşı koruma sağlaması buranın en önemli avantajıydı. İskenderun'un sahip olduğu bir diğer avantaj bölgenin doğrudan doğruya Halep valilerinin yönetiminde olmasıydı. Hükümetin aksi yönde emirlerine rağmen valiler, Avrupalıların mallarını İskenderun İskelesi'ne boşaltmalarına göz yumuyorlardı. 1590'larda Avrupalılar Halep ile yaptıkları ticarete iskele olarak neredeyse sadece İskenderun'u kullanıyorlardı. Fakat burada bir gümrük merkezinin kurulabilmesi 1593 yılında mümkün olabildi (Eldem, 2003: 32-32). Avrupalı tüccarların dışında Rumların yaşadığı ve Müslüman tüccar ve yolcuların çekinerek geceledikleri İskenderun'da cami, han ve hamam bulunmamaktaydı (Evliya Çelebi, 1999: 32-33; Türkmen, 1937: 557).

Sanayi İnkılabı ile birlikte 19. yüzyılda dünya ticaret hacminde önemli miktarda bir artış oldu. Artış sonrasındaki ihtiyaç fazlası ürün, dünyanın diğer kısımlarına yine Sanayi İnkılabının icadı olan buharlı gemiler kullanılarak deniz yolu ile nakledilmeye başlandı. Bu ticarî deniz trafiğı, sevkiyat noktası olan iskelelerin büyüüp gelişmesine sebep oldu. Önemli bir sevkiyat noktası olan İskenderun, bu değışimden nasibine düşeni aldı. Kasabanın demografik yapısında 19. yüzyılın ikinci yarısında dikkat çekici bir değışim yaşandı. Hiç şüphesiz uluslararası ticaret ve iskele hizmetleri hacminin artması bu değışimin en önemli sebebiydi. İskenderun'u Halep'e

bağlayan güzergâhta muntazam bir yolun inşası ve İskenderun'un çevresindeki bataklıkların kurutulma çalışmaları, demografik yapının değişmesinin sonucuydu. Deniz kenarındaki küçük saha, artık sevkiyat noktası olan İskenderun'un alt yapısı için yeterli gelmemekteydi. Bataklık olan kısım temizlenmeli, yeni yerleşim yerleri açılmalıydı. 20. yüzyılın başında İskenderun'un şube bir hat ile Bağdat Demiryolu hattına bağlanması ve bataklıkların neredeyse tamamının kurutulması, bu yeri önemli bir aktarım merkezi haline getirmişti.

1868 yılında Halep Valisi olarak göreve başlayan Ahmed Cevdet Paşa'ya göre, İskenderun'un nüfusu 200 kişiden ibarettir. 1899 yılında İskenderun'un nüfusu yaklaşık 65 kat artarak 13.240 kişiye ulaştı (Ürkmez, 2012: 168-170). Buradan da anlaşılacağı üzere 19. yüzyıla kadar yerleşik ahalden daha ziyade ticarî temsilcilerin bulunduğu İskenderun'da doğal olarak vakfa da ihtiyaç duyulmadı. Ancak bahsi geçen dönemden sonra yerleşik nüfusun artışı ve iskeleden gelip geçen insan sayısının günden güne artmasıyla birlikte vakfa ihtiyaç hâsıl oldu.

Sultan II. Mahmud'dan itibaren vakıfların büyük bir kısmı devlet denetimine alındı. Bu vakıfların gelirleri Evkaf Nezaretinin merkez hazinesine aktarılmaktaydı. Üst düzey devlet yöneticilerinin yeni vakıf kurması önceki döneme kıyasla azalmıştı. 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi ile toprak mülkiyetinin kişilere ait olması yeni vakıf kurulması işlemlerini yavaşlattı. İskenderun, aktarım noktası olması nedeniyle artık, çok sayıda yolcu, tüccar ve seyyahın uğrak noktasıydı. Bu durum hayır işlerine ihtiyacı da artırdı. Gelen kişilerin kalabileceği, yemek yiyebileceği, kişisel temizliklerini yapabilecekleri ve ibadet edecekleri mekânlara ihtiyaçları vardı. Bu noktada yöre halkı ve bölgede görev yapan memurların gayretleriyle mütevazı vakıflar ortaya çıktı. Bölgenin 1918 yılında işgal edilmesiyle birlikte Fransız mandası döneminde burada yeni vakıflar tesis edilmiştir. Bu vakıflar özellikle Alevi vakfı olarak kayda geçirildi. Bu çalışmada Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İskenderun'da bulunan vakıflar tespit edilmeye, bu vakıflar üzerinden bölgede yaşanan değişim ortaya konmaya çalışılmıştır. İskenderun vakıfları ile ilgili daha önce herhangi bir araştırma veya inceleme yapılmamıştır. Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan konuyla ilgili müteferrik evrak çerçevesinde şekillendirilen çalışmanın bu yönüyle daha sonra yapılacak incelemelere bir temel teşkil etmesi amaçlanmaktadır.

Osmanlı Devleti Döneminde Tesis Edilen Vakıflar

Kaptanpaşa Camii

1850'li yıllarda üç-beş Müslüman hanenin bulunduğu İskenderun'da, gelen giden yolcuların artmasından dolayı cami ihtiyacı kendini hissettirmişti

(BOA, EV. MH, 244-145). Nitekim sevkiyat için bölgeye gelen gemilerin mürettebatı, özellikle Cuma namazını kılacak bir mekân bulamamaktaydı.

Aslında İskenderun'da, daha önce inşa edilmiş bir cami vakfi bulunmaktaydı. Yapılan araştırmaya rağmen vakfiyesine ulaşılamayan bu vakıf ile ilgili bilgiler, konuya ilişkin yazışmalardan elde edilmiştir. Cami ve onun üç adet vakıf dükkânı, 1820 yılında Halep merkezli yaşanan deprem neticesinde harap olduğu için kullanılamaz bir haldeydi (BOA, EV. EMH, 46-122).¹ Caminin vaziyeti, 1850 yılında görev icabı İskenderun'a gelen Miralay Abdulkadir tarafından şöyle tasvir edilmekteydi; *bir duvarı ve üzeri yıkık olan ve sadece mihrap kısmında bir miktar örtülü yeri kalmış olan caminin harap olan mekânı, bir kısım gayrimüslim tarafından tuvalet olarak kullanılmaktaydı* (BOA, EV. MH, 244-144).

Caminin acil bir şekilde tamir edilmesi gerektiğini düşünen Abdulkadir Bey, mahalli yetkililer nezdinde girişimde bulundu. Caminin inşaatında kullanılmış olan kereste yeniden kullanılabilir durumdaydı. Bir miktar ilave kereste ile caminin yıkık duvarı, 2.500 kuruşluk masrafla inşa edilebilirdi (BOA, EV. MH, 244-144). Bu arada 1853-1856 Kırım Harbi sırasında Cebel-i Bereket, Kozan civarında bulunan aşiretlerden asker ve vergi alamayan devlet yetkilileri, burada bulunan aşiretleri itaat altına almak için bölgeye bir askeri operasyon yapma kararı almışlardı. 1865 yılında başlayan askeri operasyonun ilk ikmal noktası İskenderun'du. Fırka-i Islahiye ordusu 28 Mayıs 1865 tarihinde İskenderun'a ulaşmış, burada çalışmalarına başlamıştı (Halaçoğlu, 1996: 35). Çok sayıda askerin buradan iç bölgelere doğru aktarılması, İskenderun'da bir cami bulunmasını elzem hale getirdi. İşte bu sebeple İskenderun'da bulunan ve harap bir halde olan cami, 5 Kasım 1865 tarihinde, Fırka-i Islahiye Ordusu'nun lojistiğini sağlayan Nesim, Zafer ve Mecidiye Vapurlarıyla Ahter Biriki² süvarileri Hasan ve Hüseyin Beyler tarafından tamir edilerek hizmete açıldı (BOA, EV. MKT. 439-110; BOA, EV. MKT. 318-54; BOA, EV. MH, 244-146; BOA, EV. MKT, 441-62; BOA, EV. MKT, 449-42; BOA, EV. MKT, 450-148).

Tamir edilerek ibadete açılan caminin vakıf kaydı bulunamamaktaydı (BOA, EV. MH. 244-145). Vakfın isminin ve banisinin tespit edilememesi, bu durumun temel sebebiydi. Yapılan bütün araştırmalara rağmen ne tapu, ne de Evkaf Nezareti kayıtlarında caminin ve vakfın kaydına rastlanamadı (BOA, EV. MKT, 439-110; BOA, EV. MKT. 597-63). Sadece mahalli yönetim vasıtasıyla caminin üç adet boş dükkân arsası olduğu tespit edilebildi. Bu

¹ Bu caminin 1866 yılında inşa edildiği iddia edilmekteyse de bu bilgi doğru görünmemektedir. Cami, 1800'lü yılların başında yapılmış olmalıdır.

² Birik: İki direkli yelken gemisi.

bilinmezlik caminin sürekli hizmet vermesine engel teşkil edebilirdi. Vakıf geliri neredeyse hiç olmayan camiye, daimi bir imam ve hatibin tayin edilmesi de söz konusu değildi. Bu yüzden uzun bir müddet mescit olarak işlev gören mekân, Fırka-i Islahiye yöneticileri olarak bölgeye gelen Derviş Paşa ve Cevdet Efendi'nin (meşhur devlet adamı ve tarihçi Ahmed Cevdet Paşa) dikkatini çekmişti. Derviş Paşa, caminin mevcut vakfiyla kendini idare edemeyecek durumda olduğunu, bu sebeple imam ve hatip görevlendirilebilmesi için bu görevlilere verilecek maaşın Evkaf Nezareti hazinesinden karşılanmasını talep etmiş (BOA, EV. MH, 1230 -137), imam ve hatip olarak da bölge ahalisinden Şeyh Süleyman Efendi'nin 150 kuruş maaşla tayini düşünülmüştü (BOA, EV. MKT, 439-110). Vakıf ile ilgili bu incelemeler yapılırken camiye, Sultan Abdülaziz'e atfen "Aziziye" ismi verildi (BOA, EV. MKT, 591-89; BOA, EV. MKT, 599-76).

Ancak yapılan çalışmaların meseleye geçici bir çözüm getirdiği görülmektedir. Bu durum caminin vakit namazlarında açılmadığı ve minaresinden ezan dahi okunmadığı yönünde şikâyetlerle ortaya çıktı. Şikâyetin temel sebebi, İskenderun'da bir cami olması ve bu caminin görevlisine düzenli bir maaş ödenmemesi nedeniyle hizmetlerini aksatmasıydı. Görevliler, hayırseverlerin verdikleri yardım ve elde edilen cüzi kira geliriyle ihtiyaçlarını giderebiliyorlardı. Ara sıra göreve gitmediklerinde de İskenderun'da ezan sesi işitilmiyordu. Cami hayırseverler tarafından tamir edilmişse de yine tamire ihtiyacı vardı. Cami görevlilerine bir an önce tahsisat yapılmalıydı. Şehrin nüfusunun sürekli artmasına karşılık cami sayısında artış olması beklenirken mevcut caminin de doğru düzgün hizmet vermemesi şikâyetlere sebep olmaktaydı (BOA, EV. MKT, 1255-128). Aynı tarihlerde Antakya ve İskenderun Nusayrileri, Sünnilerle birlikte cami ve mescitlere gitmek istedikleri yönündeki taleplerini muhtarları aracılığıyla Babıali'ye ulaştırmışlardı. Babıali bu gelişmeyi memnuniyetle karşılamış ve bölge ileri gelenlerine bu durumun kabullenilmesi ve Nusayrilerin camilere rahatça girmesinin temininin sağlanması yönünde talimatlar göndermiştir. İskenderun'daki cami tamirinin gündeme gelmesinde bu yaşananların da etkisinin olduğu söylenebilir (Tozlu, 2010: 83; Ürkmez, Efe, 2010: 129; Akbulut, 2014: 99).

Halep Evkaf Muhasebeciliği vakfın banisinin bilinmemesi ve kaydının olmamasından bahisle bu camiye başka bir vakfın gelirinden tahsisat yapılmasını talep etti. Buna karşın nezaret bu teklifi, şer'i hükümlere aykırı olduğu gerekçesiyle geri çevirerek, hayırseverlerin yardımıyla caminin tamir edilmesini tavsiye etti (BOA, EV. MKT, 1580-6). Sonradan bu mekânın ismi günümüzde kullanılan şekliyle *Kaptanpaşa Mescidi* oldu. Limandan dolayı şehre gelen giden yolcu sayısındaki artış ve şehir nüfusunun artması, Cuma namazlarının kılınacağı bir mekânı gerekli kılıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla

bundan önce İskenderun'da Cuma Namazı kılınıyorsa da namaz için gerekli şartlar sağlanmıyordu. Kaptanpaşa Mescidi'nde Cuma namazlarının kuralına uygun olarak kılınabilmesi için buraya bir minber eklenmesi gerekiyordu. Bu sebeple 1902 yılında, gelirleri mescide bağlanmış olan ve yıllık 4.000 kuruş gelir getiren dört adet dükkândan elde edilen gelir ile mescide bir minber eklendi. Aynı tarihte vakfın mütevelliliği ile imamlığına aylık 200 kuruş maaşla Hafız Mustafa Lami Efendi bir berat ile tayin edildi (VGM. EVKF. MÜFETTİŞLİĞİ, 735-196; BOA, EV. MKT, 597-63; BOA, EV. MKT, 2178-78; BOA, EV. MKT. CHT, 386-155; BOA. EV. MKT. CHT, 389-23; BOA. EV. MKT. CHT, 391-7; BOA, EV. MKT. CHT, 449-130).³ 1906 yılında caminin vakfını idare etmek ve yıkılmaya yüz tutmuş yerlerini tamir etmek için Abdülhafız Efendi müteveli olarak tayin edildi. Bu sırada vakfın muhasebesini denetleme görevi ise İskenderun ve Belen Evkaf Müdüriyetinin Belen'de tek çatı altında birleştirilmesinden dolayı Belen Evkaf Müdürü Ahmed Derviş Efendi'deydi (BOA, MŞH. ŞSC. d, 5248, s. 58).

Mustafa Lami Efendi'nin ücretinin ödenmesi için camiye ait dört adet vakıf dükkânın gelirinden istifade edilmesi düşünüldü. Fakat bu dükkânların geliri ilerleyen yıllarda başka bir sorunun ortaya çıkmasına neden oldu (BOA, EV. MKT. 2259-77; BOA. EV. MKT, 2355-147; BOA, EV. MKT. CHT, 421-81; BOA, EV. MKT. CHT, 511-189). İskenderun kazasında bulunan bazı Nusayriilerin Sünni olduklarını beyan etmeleri ve hükümetten okul yapılmasını talep etmelerinden dolayı kazada beş adet ilkokul açılması planlanmıştı. Bu okullardan biri de kaza merkezinde açılacaktı. Açılacak okula 350 kuruş maaşla bir öğretmen tayin edilmişse de bu maaş tutarını yüksek bulan Maarif Nezareti paranın nasıl karşılanacağını hususunda mahalli yönetimden bilgi istedi. İskenderun Kaza Meclisi de tayin edilecek bu kişinin hem öğretmenlik hem de camide müezzinlik yapacak kabiliyette biri olacağını, bunu temin için de verilecek maaşın yüksek olacağı cevabını verdi. Tasarıya göre öğretmenliğe ilave olarak camide müezzinlik görevini yerine getirecek bu kişiye 350 kuruş maaş verilecekti. Mecliste alınan kararla bu maaşın 180 kuruşluk kısmı maarif gelirinden, 170 kuruşluk kısmı ise yukarıda bahsi geçen vakfın dört dükkânının kira gelirinden karşılanacaktı. Mevcut durumu hukukileştirmeye çalışan mahalli yönetim İskenderun Şer'i Mahkemesinden, bu vakıf gelirlerinin maarife terk edildiğine dair bir karar almıştı. Anlaşılabacağı üzere tayin edilen bu öğretmen aynı zamanda Kaptanpaşa Camii'nin müezzinliğini de yapacaktı. Lakin 1897

³ Resmi yazışmalarda Kaptanpaşa ismine tesadüf ettiğimiz en erken tarihli evrak 13 Şubat 1902 tarihli tevcih kayıdır. Bu isim, muhtemelen camiye tamir ettiren ve yukarıda isimleri zikredilen Hasan ve Hüseyin Beylere atfen verilmişti. Kaptanpaşa Camii bu tarihten önceki yazışmalarda *İskenderun Mescidi*, *İskenderun Camisi* veya *Cami-i Kebir*, *Cami-i Atik* isimleriyle anılmaktaydı.

yılında öğretmenliğe tayin edilen İsmail Hakkı Efendi, bir iki ay içerisinde maaşla ilgili sorun yaşamaya başlamıştır. Maarif bütçesinden maaş olarak tahsis edilen 180 kuruşluk kısmı aldığı halde, caminin vakıf gelirlerinden teslim edilmesi gereken 170 kuruşluk kısmı bir türlü alamamaktaydı. İsmail Hakkı Efendi, bir aylık maaşını cami vakfının mütevellisinden talep ettiğinde “nezaretin kendisini aldattığını, caminin böyle bir vakfının olmadığını, zaten bu vakfın gelirinin aylık 100 kuruş olduğu” cevabını almıştı. Ayrıca kendisine “Maarif Nezaretinin İsmail Hakkı Efendi’yi camiye müezzin tayin etme gibi bir yetkisinin olmadığı” cevabı verilmişti. Kira geliri getiren vakıf dükkânların mütevellisi olan Sabunî Ahmed Efendi, bu cevapla yetinmemiş, İskenderun Şer’i Mahkemesine başvurarak bu vakıfların Maarife terki hakkında verdiği hükme itiraz etmişti, temyiz için de konuyu 1894 Mart’ında Şeyhülislamlık makamına taşımıştı (Ürkmez, 2012: 302-303).

Bütün bu gelişmelere rağmen vakfın, vakıflar idaresi tarafından şahsiyet kaydı ancak 30 Mayıs 1910 tarihinde mümkün olmuştur (VGM. d, 167). Caminin daha sonraki yıllarda imam ve hatibi Abdurrahman Efendi idi. Onun istifası ile açılan imam ve hatipliğe 26 Şubat 1940 tarihinde İsmail oğlu Ahmed tayin edilmiştir. Daha sonra göreve getirilen İsa Sezen ise 29 Mayıs 1941 tarihinde vefat etmiştir (VGM. d, 164, s. 324-325).

Hamidiye Camii

Vakıfla ilgili verilecek bilgiler, konuyla ilgili yazışmalardan süzülerek elde edilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İskenderun’un nüfusu aşamalı olarak bir artış göstermekteydi. Bu artışa rağmen burada bulunan mevcut cami/mescit en fazla 40-50 kişiyi almaktaydı (BOA, EV. MKT, 2694-282). Bu sebeple 1892 yılına gelindiğinde yeni bir caminin inşasına ihtiyaç duyulmuştu. Bu durumu yerinde müşahede eden Askeri Teftiş Komisyonu İkinci Reisi İsmail Hakkı Paşa, hem yeni bir caminin inşası için izin istemiş, hem de Sultan Abdülhamid’den şahsi hazinesinden 1.000-1.500 lira yardım talep etmişti. Caminin inşası için gerekli padişah izni Mayıs 1892’de çıkmıştı. Ancak Sultanın Hazinesini idare eden Hazine-i Hassa Nazırı talep edilen yardımın yapılamayacağını, caminin inşasına mahallince başlanması durumunda bu türlü hayır eserlerine yapıldığı gibi bu camiye de sultanın hazinesinden 250 lira yardım yapılacağını bildirmişti (BOA, Y. MTV, 61-42; BOA, EV. MKT, 1809-156; Ürkmez, 2012: 166). Ağustos ayı gelmesine rağmen cami inşaatına başlanamamıştı. Bunun en önemli sebebi caminin inşa edileceği yerin tam olarak belirlenememiş olmasıydı. Halep Evkaf Muhasebecisi camiyi, daha önce antrepo inşası için kararlaştırılmış olan mahalle yaptırmak istemiş ve bu yere müdahalede bulunmuştu. Bu duruma Rüsumat Emaneti itirazda bulunmuş ve caminin inşa edileceği yer tartışma konusu olmuştu. Bir taraftan da padişahın emrinin gecikmesinden

çekinen yetkililer bir an önce caminin inşaatının başlamasını istiyorlardı. Bunun yanında burasının caminin vakfına ait bir arsa olmamasına rağmen inşaatın bu arsaya yapılmak istenmesinin sebebi de anlaşılammıştı (BOA, EV. MKT, 1834-58; BOA, EV. MKT, 1833-224). Çünkü cami inşası için verilen izinde, inşaatın antrepo tesisi için kararlaştırılan mahalle yapılmasına dair bir malumat bulunmamaktaydı. Yapılan yazışmalar neticesinde caminin inşası için en uygun yerin hükümet konağı ile rüsumat dairesi arasında bulunan bu arsa olduğu anlaşılmıştı. Burası, hükümet binasına ve sahile yakın olduğu için tercih edilmişti. Bu sayede hükümette görevli memurlar ve hükümet ile işi olanlar ile deniz yolu ile gelenler inşa edilecek bu camide rahat bir şekilde vakit ve Cuma namazlarını eda edebileceklerdi. Aslında arsa, atık karantina arsasıydı. Rüsumat idaresi bu arsayı gümrüğe ilave ederek antrepo inşa etmek istemişti (BOA, EV. MKT. 1839-31).

Caminin keşfi yapılmış, ancak hesaplanan meblağ oldukça abartılı bulunmuştur. Bu sebeple cami keşfinin yeniden yapılarak tutarın kabul edilebilir bir seviyeye indirilmesi istenmiştir (BOA EV. MKT, 2011-7: BOA, EV. MKT. 2072-129; BOA, EV. MKT, 2376-10). Devletin kötü durumda olan ekonomik yapısı, 1897 yılında yaşanan Osmanlı- Yunan Harbi'nden dolayı daha da kötü bir hale gelmişti. Memurların maaşlarını bile ödemekte güçlük çeken maliye, gelirin ciddi bir kısmını askeri harcamalara tahsis etmişti. Hal böyle olunca İskenderun'daki cami inşaatı da gecikmişti. Oysa aynı yıllarda İskenderun'da yaşayan Nusayrilerin bir kısmının Sünni olduklarını beyan etmeleri ve camiye devam etmeye başlamaları, ibadet mekânı ihtiyacını daha da artırmıştı. İskenderun'un uluslararası ticaretteki konumunun artması dolayısıyla gelip giden insan sayısındaki artış, şehrin nüfusunun gün geçtikçe artmasına neden olmuştu. 1900 yılının Şubat ayında İskenderun'da bulunan muhtar, kabzımal ve Kaptanpaşa Camii İmamı Mustafa Lami Efendi doğrudan Sultan Abdülhamid'e bir yazı ile müracaat etmişlerdi. Bu kişiler İskenderun'daki cami ihtiyacını şu cümlelerle açıklamaktaydılar: *Yedi devletin iskelesi olan İskenderun her taraftan ahalinin gelmesi neticesinde gündün güne genişlemektedir. Eski mescidi (Kaptanpaşa) hâlihazırdaki cemaatini istiaba yeter iken. Nusayri taifesinin Sünnileşmesi neticesinde, değil Cuma ve Bayram namazlarında, beş vakit namazda bile yetersiz gelmektedir. Cemaatin bir kısmı, mecburen sokak ortasında yağmur ve çamur içinde namaz kılmaktadır. Bir kısmı ise dışarda dahi yer bulamayarak üzgün bir vaziyette namazını kılamayarak geri dönmektedir. Birçok yerde cami ve mescit inşa edilmiş, ancak yedi sekiz yıl önce buraya bir cami inşası için emir verdiğiniz halde bu caminin inşaatına henüz başlanılmamıştır. Buraya bir cami inşasını istirham ederiz* (BOA, Y. PRK. AZJ, 39-117; BOA, ŞD, 156-60). İskenderun kaymakamlığı da defaten benzer mahiyette müracaatla caminin inşasına biran önce başlanılmasını talep etmişti (BOA, EV. MKT. 2703-4; BOA, EV. MKT. 2825-35).

Ahalinin bu talebi üzerine caminin inşası için yeniden bir keşif yapılmıştı. 1901 yılında yapılan keşfin neticesinde cami inşası için 326.000 kuruş gerekmektedir. Bu tutarın içine arsa bedeli ve mefruşat da dâhildi. Ancak bu tutar mahalli yönetimin gücünün çok üstündeydi. Sonradan yapılan ikinci bir keşif kaydında inşaat tutarı 165.000 kuruşa düşürülmüştü. Sonunda 400-500 lirayı geçmeyecek bir miktar üzerine keşif defteri hazırlanmıştı (BOA. EV. MKT, 2625-115.).

Aynı yıl yapılan diğer bir keşifte ise caminin 184.103 kuruşa inşa edileceği tahmin edilmişti. Cami, 400 kuruş bedel ile bir mağazanın istimlak edildiği yere inşa olunacaktı. Bu mağazanın 200 liralık enkazı bulunmaktaydı. Enkaz bedeli düşüldüğünde arsanın maliyeti 200 liraydı. İnşaat masraflarına arsa bedeli de ilave edildiğinde 204.403 kuruşluk bir meblağ ortaya çıkmaktaydı. Bu meblağın, Evkaf Nezaretinin bir önceki yıl (1901) bütçesi tahsisatına ayrılmış olup hazinede bulunan tutardan karşılanması düşünülmüyordu (BOA, EV. MKT, 2694-282; BOA ŞD. 156-60; BOA, İ. EV, 31-19). Bu görüş Sultan Abdülhamid tarafından da uygun bulunmuş ve padişahın adına inşa edilecek caminin inşası için gerekli kaynak sağlanmıştı (BOA, İ. EV. 31-19; BOA, BEO, 1850-138707; BOA EV. MKT 3038-134; BOA EV. MKT, 2792-50; BOA, EV. MKT, 2820-82; BOA, EV. MKT, 2834-21; BOA, EV. MKT 2857-112). Caminin inşasının gecikmesinin bir nedeni belki de cami vakfına bir mütevellinin tayin edilmemiş olmasıydı. Aynı yıl İskenderun'un ileri gelenleri, Kaza naibinin öncülüğünde Hamidiye Camii'nin inşa ve sair işlerini takip etmesi için bir mütevellî tayinini talep etmişlerdi. Bunun için önerdikleri kişi Mehmed Hayreddin Efendi'ydi. 2 Haziran 1901 tarihli bir ilamla bunu tescil etmişler ve merkezden de onaylanması için bir berat talep etmişlerdi. Yine aynı tarihte Antakya'nın Cemaliye Mahallesi sakinlerinden Hacı Şerife, Müslümanların abdest ve temizlikte kullanabilmesi için Hamidiye Camii'nin önünde yapılan havuza akıtılan bir masuralık içilebilir suyunu, bir senet ile bahsi geçen camiye vakfetmişti. Bu vakfı İskenderun Şer'i Mahkemesinde kayıt altına aldırması ve senedi caminin mütevellisi olan Mehmed Hayreddin Efendi'ye teslim etmişti (BOA, MŞH. ŞSC. d, 5249). Fakat ertesi yıl kaynak bulunmasına ve padişah emri çıkmasına rağmen cami inşaatına bir türlü başlanamadı. Ayrıca İskenderun'da caminin inşası için sarf edilecek meblağın farklı bir kaynaktan sağlanacağı haberi yayılmıştı. Yetkili ağız olan İskenderun kaymakamı dahi caminin inşası için gereken 202.000 kuruşun Hazine-i Hassadan karşılanacağına dair padişah tarafından emir verildiğini zannetmekteydi. İskenderun'daki diğer cemaatlerin sayıları az olmasına rağmen ibadet mekânlarının gösterişli ve büyük olmasından yakılarak Müslümanların dinî mekânının da kış başlamadan bir an önce inşa edilmesini talep etmekteydi. İskenderun altı vilayetin iskelesi olması nedeniyle her gün yüzlerce seyyah ve ziyaretçi akınına uğramaktaydı. Kaymakam, kış günü namaz kılmak için beş altı saatlik yürüme

mesafesindeki köylerden gelen ahalinin, şehirde yaşayanların, iskeleden dolayı yolculuk maksadıyla gelen kişilerin çarşı ve sokak ortasında yağmur ve çamur içinde namaz kılmaya yer bulabilirlerse kendilerini bahtiyar addettiğini, camide yer bulamayanların üzgün bir şekilde geri döndüğünü belirtmekteydi (BOA, EV. MKT, 2825-35; BOA, EV. MKT, 2832-184). 20 Haziran 1904 tarihinde Evkaf Nezareti tekrar devreye girerek cami inşaatının biran önce başlaması için gereken yerlere emir vermiştir (VGM. d, 944, s. 111). Neticede çalışmalar başlamış ve İskenderun'da Hamidiye Camii inşa edilmişti (VGM. d, 169, s. 156-157).⁴

10 Ekim 1953'te İskenderun, Savaş Mahallesi, Nur Sokak 4 numaralı evde oturan Hacı Zeliha Maraşlı, Hamidiye Camii'ne oturduğu evi vakfetmişti. Bu ev, taş bina olup üç oda, bir mutfak ve bir kömürlükten oluşmaktaydı. Vakfın şartları arasında Zeliha Maraşlı'nın vefatından sonra her sene hacıların Arafat'ta olduğu gün ruhuna bir hatim indirilip, bir kurban kesilmesi bulunmaktaydı. Evin kesinlikle satılmamasını şart koşan Maraşlı, evin bütün eşyasının satılarak medreseye bağışlanmasını istemiştir. Ayrıca bankada bulunan 2.700 liranın 1.000 lirasının cenaze masrafı, sadaka ve hâkim masrafı olarak sarf edilip kalanının yetim mektebine verilmesini vasiyet etmiştir. Ölümünden sonra İskenderun'daki Büyük ve diğer Hamidiye Mahallesiindeki camilerde sala verilmesini, tabutunun üzerine yeşil atlas üzerine (Ayete'l-Kürsi ve Kâbe-i Muazzama) yazılı bir örtü örtülmesini istemiştir. Bu örtünün kendinden sonra camiye vakf olup Müslümanların üzerine örtülmesini vasiyet etmiştir. Zeliha Maraşlı son olarak cenazesinin cenaze arabasında taşınmamasını, omuzda götürmesini vasiyet etmiş, bunun için de ayrıca 100 lira bırakmıştır. Vasi olarak Fotoğrafçı Cemil Efendi'yi tayin etmiştir (VGM. d, 620, s. 97-98; VGM. d, 169, s. 130-131).

Abbas Efendi Vakfı

Bu vakıf, İskenderun'un Yenişehir Mahallesi sakinlerinden ve İran Devleti tebaasından tüccar Hüseyin Zeynal Abidin Efendi oğlu Esedullah Efendi oğlu Abbas Efendi tarafından 1 Eylül 1892 tarihinde tesis edilmiştir. Abbas Efendi, Yenişehir Mahallesi'nde iki katlı, 23 odalı, müstemilatıyla birlikte bir ev ile yine aynı mahallede 3 dükkân, müstemilatıyla iki katlı on odalı bir hane ki toplamda 4 hane ve 1 mağaza son olarak 3 dükkânda olan yarı hissesini vakfetmiştir. Vakfiye şartları ise şöyledir; vakfa ait mülkler hayatta olduğu müddetçe Abbas Efendi tarafından idare edilecektir. Abbas Efendi'nin vefatından sonra, beldede âdet olduğu üzere her sene vakıflar

---

⁴ Abdullah Kadir Soyer'in 8 Haziran 1944 tarihinde imam ve hatiplik vazifesinden istifa etmesiyle boşalan bu vazifeye, 26 Haziran 1945'te Antakya İhsaniye Camii imamı ve hatibi Rifat Efendi getirilmiştir.

kiraya verilecektir. Elde edilen kira gelirleri tamamen alınarak vakfın emlak vergisi ve sair zarurî masrafları ödendikten sonra kalan meblağ başka hiçbir yere harcanmayacaktır. Masraflar çıktıktan sonra kalan vakıf gelirleri tamamıyla Beyrut vilayetinin Hayfa kazasında Kermil Dağı'nda medfun bulunan Mirza Muhammedi Şirazî isimli türbenin mütevellisi tarafından türbenin masrafları ve sair giderler için kullanılacaktır. Abbas Efendi'nin vefatından sonra vakfın idaresi bahsi geçen türbenin türbedarlarına silsile yoluyla geçecektir (VGM. d, 1759; s. 205-206). Anlaşılacağı üzere bu vakıf İskenderun'da kurulmuş olsa da masraflar karşılandıktan sonra vakfın kalan geliri Hayfa'ya aktarılmaktaydı.

Bu vakıf Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasından sonra Vakıflar İdare Meclisinin 2 Mayıs 1941 tarihli kararı üzerine vakıflar kütüğüne kaydedilip tescil olunmuştur.

İskenderun Medresesi

19. yüzyılın sonunda İskenderun'da hayır sahipleri tarafından inşa edilen bir medrese bulunmaktaydı. Medresenin vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır. Osmanlı Arşivinde yer alan belgeden anlaşıldığına göre Müftü Hayreddin Efendi tarafından idare olunan bu medresede 1910 yılında 60 öğrenci öğrenim görmekteydi. Medresenin toplam geliri 3.400 kuruş olup bu meblağ medresenin müderrisi olan Hüsnü Bey'e tahsis edilmişti (BOA, EV. MKT, 3365- 47).

Arsuz Camii Vakfı

Arsuz'da Sultan II. Abdülhamid devrinden önce bir mescit veya cami bulunmaktaydı. Burada bulunan caminin kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla Sultan Abdülhamid bu camiyi tamir ettirmiş ve 1890 yılında bu camiye bir minare eklettirmiştir (Şancı, 2006: 634). Muhtemelen aynı tarihlerde camiye bir de vakıf tahsis edilmişti. Arşiv çalışmaları sırasında caminin vakfına tesadüf edilememiştir. Ancak bu vakfın tevliyetinin uzun bir müddet açıkta kalmasından dolayı Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasından bir süre sonra Vakıf İdare Meclisinin 19 Ağustos 1944 tarihli kararına istinaden vakıf mazbut vakıflar arasına alınmıştır (VGM. d, 169, s. 156-157).

Baki-zade Mehmed Hüsnü Bey Vakfı

Halepli olan Abdülkadir Ağa Baki-zade oğlu Ahmed Efendi oğlu Mehmed Hüsnü Bey Vakfının Arapça vakfiyesi İskenderun Şer'i Mahkemesi tarafından 26 Mart 1901 tarihinde tescil edilmiştir. Vakıf; İskenderun, Halep ve Arsuz'da bulunan 24 hisseli 17 adet binanın vakfedilmesiyle kurulmuştur. Vakfa göre vakfeden hayatta olduğu müddetçe vakıftan istifade edecek. Onun ölümünden sonra vakıf yönetimi çocuklarına geçecektir. Vakıf, Baki-zade soyu kesilince Hamidiye Camii'ne, bu cami vakfı ortadan kalkarsa

Kaptanpaşa Camii'ne o da ortadan kalkarsa İskenderun'da Müslüman çocukların devam ettiği okula kalacaktır. Vakıftan elde edilen gelirin üçte biri ile her yıl Recep ayında fakirlere Hamidiye Camii önünde yemek dağıtımı yapılacaktır. Üçte biri çocuklara bırakılacak, kalan üçte bir ise diğer giderlere sarf edilecektir (BOA, MŞH. ŞSC. d, 5246, 230; VGM. d, 618, s. 31). 12 Aralık 1940 tarihinde Hüsnü Bey Vakfı'nın tevliyeti Ahmet İkbâl Baki'ye bırakılmıştır. Ahmet İkbâl Baki'nin 2 Nisan 1953 tarihinde vefatı üzerine vakfın tevliyeti 8 Nisan 1954 tarihinde Muttasım Baki'ye bırakılmıştır. Muttasım Baki 10 Mayıs 1971 tarihinde vakfın yöneticiliğinden istifa etmiştir. Açık olan vakıf tevliyeti 26 Mart 1973 tarihindeERCÜMENT HÜSNÜ BAKI'YE BIRAKILMIŞTIR. ERCÜMENT HÜSNÜ BAKI vakıf yöneticiliğinden 27 Ekim 1986 tarihinde istifa etmiştir. Onun istifasından sonra vakfın yöneticiliğine 21 Haziran 1989 tarihinde Ahmet Hüsnü Baki getirilmiştir. Ahmet Hüsnü Baki, 10 Haziran 1996 tarihli kararla Merkez Tercih Komisyonunun kararıyla mütevellilikten azledilmiş, ancak 27 Mart 1997 tarihinde tekrar görevine iade edilmiştir (VGM. d, 169, s. 152-153). Vakfın mütevellisi olan Ahmet Hüsnü Baki'nin 17 Haziran 2003 tarihinde vefatı üzerine vakfın mütevelliliğine 21 Eylül 2003 tarihinde Mehmet Sami Baki atanmıştır (VGM. d, 169, s. 156-157).

Baki-zade Mehmed Hüsnü Bey Vakfı'nın şartlarında 1984 yılında değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikten önce vakfın geliri olan 160.000 Türk Lirasının hatim hayır işlerine tahsis edildiği görülmektedir. Değişiklikten sonra ise tutarın 100.000 TL'si ile fakirlere yemek dağıtılması, 60.000 TL'si ile de yine hatim hayır şartının yerine getirilmesi istenmiştir (VGM. d, 2144, s. 205-206). 20 Ekim 1994 tarihinde ailenin talebiyle yapılan düzenlemede yıllık gelirin 96.796.040 TL olduğu, bu miktarın 43.800.000 TL'si hayır şartları karşılığı olmak üzere toplam yıllık giderin 61.748.450 TL olduğu bilinmektedir. Kalan 35.047.590 TL ise vakfiye şartı uyarınca evlada kalmıştır. Hayır işlerinin içinde hatim ücreti, hazır erzak alınarak fakirlere dağıtılması, fakirlere yemek, Kur'an kursuna hibe kalemleri bulunmaktadır (VGM. d, 2371, s. 208).

1995 yılında vakfın geliri 348.158.000 TL idi. 175.200.000 TL'si hayır şartlarına olmak üzere bunun 205.549.000 TL'si masraflar için kullanılırken kalan 142.609.000 TL'si ise evlada kalmıştı (VGM. d, 2371, s. 317).

Mehmed Salim Cezmati Vakfı

Tüccar Ahmed Efendi oğlu Mustafa Efendi oğlu Mehmed Salim Efendi, İskenderun kazasında Meydan mevkiinde Çarşı Sokağı'nda ve sair yerlerde bulunan dükkân, mağaza ve otelini vakfetmiştir. Bu vakfın vakfiyesi 1 Nisan 1908 tarihinde padişah emriyle vakıflar idaresinin kayıtlarına ilave edilmiştir (VGM. d, 898, s. 37; BOA, EV. MKT, 3212-209). 18 Nisan 1917 tarihinde

vakfının tasdikine dair Salim Efendi'ye beratı verilmiştir (BOA, EV. MKT. EVM, 40-253). Vakfa göre vakfın tevliyeti Salim Efendi hayatta olduğu müddetçe kendisine daha sonra eşine ve ardından çocuklarına intikal edecektir. Yani vakıf evladiyelik bir vakıftır (BOA, EV. MKT. EVM, 40-252).

Vakıf varlığını Fransız işgali döneminde de devam ettirmiş ve Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra Vakıflar Genel Müdürlüğünün denetimine girmiştir. 1996 yılında Mehmed Salim Efendi Vakfı'nın mütevellisinin müracaatı üzerine vakfa yeni tevzin cetveli düzenlemesi yapılmıştır. Vakfın 1995 yılı kesin hesap cetveline göre yıllık toplam gelirinin 196.002.000 TL olduğu görülmektedir. Bu meblağın, 45.000.000 TL'si hayır işlerine olmak üzere 60.673.000 TL'si yıllık sair giderlere harcanmakta, kalan 135.329.000 TL de vakfiye şartları uyarınca evlada intikal etmekteydi. Hayır giderlerinin içinde; Kur'an-ı Kerim okuyan hafıza, sure okuyan hafıza, hayrat okuyana ve İmam Busri'nin Kasidesi, Burdesini okuyana ücret verilmesi ve sair hususlar bulunmaktaydı. Vakfın 1995 yılındaki mütevellisi Saime Zühran Cezmati idi (VGM. d, 2371, s. 314).

Saime Zühran Cezmati 352m² garaj statüsündeki taşınmazını Türk Silahlı Kuvvetleri Mehmetçik Vakfına bağışlamış ve 13 Ekim 2009 tarihinde vefat etmiştir.⁵ Saime Hanım'ın kardeşi olan vakıf mütevellisi statüsünde bulunan Mehmet Adnan Cezmati de 27 Temmuz 2001 tarihinde vefat etmiştir. Vefatından önce kız kardeşi ile birlikte 53 iş yerini Mehmetçik Vakfına bağışlamıştır.⁶

Miskinler Dergâhı

Vakfiyesine ulaşamadığımız Miskinler Dergâhı'nın vakfının ne zaman tesis edildiği vakfiye şartlarının neler olduğu tespit edilememiştir. Vakfın varlığı yazışmalara, 1884-1891 yılları arasında İskenderun'da bulunan Gureba Hastanesi'ne ve Miskinler Dergâhı'na et temin edip satan Artin Efendi'nin alacağını talep etmesi üzerine yansımıştır. Bahsi geçen yıllar arasında bu iki yere verilen et ücreti olan 5.279 kuruş 10 para Evkaf Hazinesinden karşılanmıştır (BOA, EV. MKT, 2438-141). Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tescil edilen vakıflar arasında bulunmayan bu vakıf Cumhuriyet dönemine intikal etmemiştir.

⁵ <http://www.mehmetcik.org.tr/haber/saime-zuhran-cezmati-rahmetle-aniyoruz-535>. (erişim tarihi 3.2.2020)

⁶ <https://www.mehmetcik.org.tr/haber/mehmet-adnan-cezmati-rahmetle-aniyoruz>. (erişim tarihi 3.2.2020)

Fransız İşgali Sırasında Tesis Edilen Vakıflar

Bayezid-zade Ahmed Fehmi Efendi

İskenderun'un Nehir Mahallesi sakinlerinden Ömer Efendi'nin oğlu Mehmed Hayreddin Efendi'nin oğlu Bayezid-zade Ahmed Fehmi Efendi, aynı mahallede bulunan dört evini İskenderun'un Fransız işgali döneminde 30 Mayıs 1926 tarihinde Arapça bir vakfiye ile tescil ettirerek vakfetmiştir. Vakfettiği dört evinin de çatısı kiremitle kaplıydı. Bunların üçünün zemini fayans/karo ile döşeliydi. Bu evlerin hepsinin su sarnıcı bulunmaktaydı. Bir kaçının karoyla döşeli avlusu vardı. Evlerin kiler ve müştemilatı mevcuttu. Evladiyelik olan bu vakıfta soyun kesilmesi durumunda vakfın tevliyetinin İskenderun'daki Cami-i Kebir (Kaptanpaşa Camii)'e geçmesi şart koşulmuştur (VGM. d, 1966, s. 149-150). Vakfiye, Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasından sonra Vakıflar İdare Meclisinin 10 Haziran 1944 tarihli kararı ile vakıflar kütüğüne kaydedilerek tescil edilmiştir. Bir daha mütevellî tayinine imkân olmadığından dolayı 2 Şubat 1973 tarihinde Vakıflar İdare Meclisinin kararıyla mazbut vakıflar arasına alınmıştır (VMG. d, 168; 148-149).

Derviş Ağa Vakfı

Fransız işgali altındaki İskenderun Sancağı Kadısının 26 Şubat 1925 tarihinde tasdik ettiği vakfı, İskenderun'un Yenişehir Mahallesi ahalisinden ve Alevî taifesinden Salih oğlu Derviş Ağa tesis etmiştir. Arapça olan vakıfta Derviş Ağa, İskenderun Yenişehir Mahallesi'nde bulunan evini kiler, müştemilat, iki mutfak ile birlikte aynı mahallede bulunan tüm dükkânlarını vakfettiğini tescil etmiştir. Evladiyelik bir vakıf olarak şart koştuğu vakfı, erkek ve kız soyunun kesilmesinden sonra vakfın yönetiminin, Yenişehir Mahallesi'ndeki Alevî taifesinden en salih, Allah'tan en çok korkan kişisine bırakılmasını şart koşturmuştur. Vakfın geliriyle aynı mahallede bulunan Alevî taifesinden kimsesiz fakirlere 500 kuruş harcanarak hizmet edilmesi vakfın diğer şartıdır. Vakıf hiçbir şekilde satılmayacak, içine oturulmayacak, ancak hamamın girişi müstesna, içinde ve bedelinde değişiklik yapılmayacaktır. Ne hacedilecek ne de rehin bırakılacaktır (VGM. d, 2113, s. 356-357). Vakıf, Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasından sonra 15 Mayıs 1946 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetimi altına alınmıştır (VGM. d, 168, s. 170). Şahsiyet kaydı ise 30 Mayıs 1973 tarihinde yapılmıştır (VGM. d, 167, s. 320).

Tanus oğlu İlyas Vakfı

Vakıf, Nadir oğlu Tanus oğlu İlyas tarafından 5 Ocak 1926 tarihinde Fransız işgali döneminde İskenderun'da tesis edilmiştir. Tanus oğlu İlyas, Rum Ortodoks cemaatinden olup İskenderun'un Kilise Mahallesi'nde ikamet etmekteydi. İlyas Efendi, Kilise Mahallesi'ndeki hanesini müştemilatıyla

birlikte olacak şekilde, Arapça bir vakfiye ile İskenderun kadılığında tescil ettirmiştir. Evladiyelik olan vakfın mülkünü ölene kadar kendisi, öldükten sonra da çocukları tasarruf edecekti. Çocuklarının vefatından sonra hanenin geliri, Kilise Mahallesi'nde yaşayan ve Rum Ortodoks taifesinden olan fakir ve miskinlere sarf edilecekti (VGM. d, 1760, s. 1-2).

Vakfiye, Hatay Türkiye Cumhuriyeti'ne katılınca, Vakıflar İdare Meclisinin 14 Nisan 1941 tarihli kararıyla vakıflar kütüğünde kayıt ve tescil edilmiştir. Ardından vakıf, vakfın tevliyetinin aktarılacağı kimse olmayınca, Vakıf İdare Meclisinin 23 Temmuz 1942 tarihinde aldığı karar üzerine Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare edilen mazbut vakıflar arasına alınmıştır (VGM. d, 169, s. 156-157).

Rıdvan Efendi-zade Halil Efendi Vakfı

Bu vakıf, Fransız işgali altındaki İskenderun Sancağı Şer'i Mahkemesinde 28 Eylül 1921 tarihli Arapça vakfiye ile tesis ve tescil edilmiştir. Vakfın kurucusu İskenderun'un Yenişehir Mahallesi'nde ikamet eden Halil oğlu Rıdvan oğlu Halil'dir. Halil Efendi aynı mahalledeki iki katlı evini ve kira getiren mülklerini evladiyelik olarak vakfetmiştir. Vakfı kuranın her şekilde soyu kesilirse vakfın tevliyetinin Alevî taifesinin ileri gelenlerinden bir erkeğe bırakılacağı vakfiyede şart koşulmuştur. Bu mütevellî, vakfın hayır işleri yanında bakım ve onarımıyla da ilgilenecektir. Vakfın gelirinin yarısı vakfın yöneticiliğini/mütevelliliğini yapacak evladına, yarısı ise hayır işlerine sarf edilecekti. Bu hayır işlerinin içinde yılda birer defa olmak üzere Ramazan ve Kurban Bayramlarında bir sığır ile iki koyun etinden keşkek pişirilerek aşure ile birlikte Yenişehir Mahallesi'ndeki Alevî taifesinin fakirlerine dağıtılması şartı bulunmaktaydı (VGM. d, 1759; 384-385).

Hatay, Türkiye Cumhuriyetine bağlandıktan sonra vakıf, Vakıflar İdare Meclisinin 31 Mart 1941 tarihli kararı ile vakıflar kütüğüne kayıt ve tescil olunmuştur. Vakıflar Merkez Tevcih Komisyonunun 3 Aralık 1953 tarihli kararıyla vakfın mütevelliliği Fatma Turhan'ın uhdesine tevcih edilmiştir. Ancak bu karar bir müddet sonra iptal edilmiş ve vakfın tevliyeti 19 Ocak 1966 tarihinde İbrahim Şanlı'ya bırakılmıştır (VGM. d, 169; 154-155).

Rıdvan oğlu Halil Efendi'nin İskenderun'da tesis ettiği vakfın mütevellisi 1995 yılında tevzin cetveli düzenlemesini talep etmişlerdir. Buna göre adı geçen vakfın 1995 yılına ait bir yıllık geliri 37.000.000 TL'dir. Bu gelirin 15.000.000 TL'si hayır şartlarına olmak üzere 18.440.000 TL'si masraflara sarf edilmekteydi. Kalan 18.560.000 TL ise vakfiye şartı olarak evlada bırakılmaktaydı. Aynı yıl vakfın mütevellisi olan İbrahim Şanlı (VGM. d, 2371; 272), Vakıflar Merkez Tevcih Komisyonu'nun 18 Ekim 1996 tarihli kararına istinaden bu görevinden azledilmiştir.

Şeyh Hıdır Vakfı

İskenderun'da tesis edilmiş olan bu vakıf, 8 Ocak 1969 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğünün şahsiyet kütüğüne kaydedilmiştir. Aynı tarihte Vakıflar İdare Meclisinin kararıyla mazbut vakıflar arasına alınarak doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare edilmeye başlanmıştır (VGM, d, 169; 134-135).

Ali Veziroğlu Abdullah Vakfı

İskenderun'un Ekber köyünde Ali Veziroğlu Abdullah tarafından tesis edilmiştir. Tevliyeti ilk önce Abdullah oğlu Süleyman'a ardından Süleyman'ın çocukları Mehmet ve Cabir'e intikal etmiştir. Vakıf, Vakıflar Meclisinin 7 Haziran 1994 tarihinde mazbut vakıflar arasına alınmıştır (VGM. d, 168; 14-15).

Salih Cihnioğlu Derviş Zürri Vakfı

İskenderun'un Fransız işgali döneminde İskenderun'un Yenişehir Mahallesi sakinlerinden ve Alevi taifesinden olan Salih oğlu Derviş Ağa, 26 Şubat 1925 tarihinde İskenderun Şer'i Mahkemesinde vakfını tescil ettirmiştir. Yenişehir Mahallesinde bulunan iki mutfak, semavi avlulu bir ev ve yanındaki dükkânın tamamı vakfedilmiştir. Evladiyelik bir vakıftır. Soyu kesilirse Yenişehir Mahallesi ahalisi Alevi taifesinin fukarasına vakf olunmasını şart koşturmuştur. Tevliyeti ise Alevi taifesinin en muttaki ve en salih olanına bırakılacaktır. Vakıftan elde edilen gelirler öncelikli olarak vakfın tamiri için harcanacaktır. Ardından her sene Kurban Bayramında Yenişehir Mahallesi'nde sakin olan Alevi taifesinin fukara ve miskinlerine 500 kuruş sarf olunacaktır. Kalan ise müteveli arasında taksim edilecektir. Vakıf satılmaz, hibe olunmaz, taksim olunmaz, hükkam tarafından müdahale olunmaz, rehin olunmaz, haciz olunmaz, icarsız oturulmaz, tağyir olunmaz ve statüsü değiştirilemez (VGM. d, 2157; s. 1-2).

Bu vakıf, Vakıflar İdare Meclisinin 30 Mayıs 1973 tarihli kararıyla mazbut vakıflar arasına alınmıştır. Ancak yapılan itiraz üzerine Danıştay'ın 17 Kasım 1975 tarihli kararına istinaden vakfın mazbutluğu reddedilmiştir (VGM. d, 167; s. 320-321).

Şeyh Muhammed el-Mihrabî Vakfı

Vakfiyesine dolayısıyla şartlarına ulaşamadığımız bu vakıf İskenderun Arsuz'da⁷ kurulmuştur. Vakfın şahsiyeti 27 Mart 1984 tarihinde vakıflar kütüğüne kaydedilmiştir. Aynı tarihte alınan kararla zapt ve tescil işlemi de gerçekleştirilmiştir (VGM. d, 166; s. 43).

⁷ Arsuz, 2020 Büyükşehir Yasası ile Hatay iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.

Kömür Çukuru Vakfı

İskenderun'da kurulmuş olan vakfın, 8 Ocak 1969 tarihinde alınan karar ile şahsiyeti kütüğe kaydedilmiştir. Aynı tarihte Vakıflar İdare Meclisinin kararı çerçevesinde mazbut vakıflar arasına alınmıştır (VGM. d, 169, s. 134).

Mahmut Ağa Kavvas Vakfı

Hasan Bekfelavioğlu Mahmud Ağa Kavvas vakfının vakfiyesi 29 Eylül 1919 tarihinde tanzim edilmiştir (VGM. d, 2349, s. 1).

İskenderun'da kurulmuş olan Hasan Bekfelavioğlu Mahmut Ağa Kavvas Vakfı, Vakıflar Meclisinin 16 Şubat 1988 tarihli kararıyla kütüğe işlenmiş, aynı tarihte kütüğe tesciliyle birlikte mazbut vakıflar arasına alınmıştır (VGM. d, 169; s. 138-139).

Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı

Vakfiyesine ulaşamadığımız İskenderun'da bulunan Protestan Kilisesi vakfının şahsiyet kaydı 5 Mayıs 1982 tarihinde yapılmıştır (VGM, Kutu 5/1144). Tevliyeti açıkta kaldığı için faaliyeti sona ermiştir.

Nergizlik Ermeni Ortodoks Cemaati Vakfı

Vakfiyesine ulaşamadığımız Ermeni Ortodoks Cemaati Vakfı'nın şahsiyet kaydı 29 Kasım 1983 tarihinde Vakıflar İdare Meclisinin Kararı ile yapılmıştır (VGM, Kutu 5/2057). Daha sonra tevliyeti açıkta kaldığı için faaliyeti sona ermiştir.

Sonuç

19. yüzyıla kadar vakıf bulunmayan İskenderun'da, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar toplam 20 vakıf tesis edilmiştir. Bu gecikmenin en temel sebebi İskenderun'da 19. yüzyıl öncesinde bir şehirleşmenin olmaması, burada ikamet edenlerin daha çok gayrimüslim ve/veya Avrupalı tüccarlardan oluşmasıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dikkat çekici bir şekilde gelişen İskenderun'da bu gelişime paralel olarak vakıf kurumlarına ihtiyaç duyulmuştur. Aktarma, ticari ve askeri lojistik üssü haline gelen bu yerde ilk vakıf faaliyetleri cami ihtiyacına binaen ortaya çıkmış ve gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti zamanında kurulan ve vakıflar idaresi kayıtlarına girmeden varlığını kaybeden İskenderun Medresesi ve Miskinler Tekkesi adlı 2 vakıf haricindeki vakıfların tamamı Cumhuriyet'e intikal etmiştir. 20 vakıftan 8'i Osmanlı hâkimiyeti sırasında, 12 ise Fransız işgali döneminde kurulmuştur. Fransız işgali döneminde kurulan vakıfların 3'ü gayrimüslim, 3'ü ise Alevi vakfı olarak kaydedilmiştir. Fakat gayrimüslim vakıflarının üçünün de tevliyeti açıkta kaldığı için faaliyetleri vakıflar idaresi tarafından sona erdirilmiştir.

Bunlardan ilki Rum Ortodoks, ikincisi Ermeni Ortodoks ve sonuncusu ise Ermeni Protestan vakfidir. Fransız işgali sırasında kurulan Alevi vakıfları, bir kurumu ihya etmekten ziyade bir topluluğa hizmet etme amacı taşıyan vakıflardır. Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde kurulup faaliyet gösteren bölge vakıflarında, Sünni veya Aleviler faydalanır ya da bunların fakirleri istifade eder şeklinde bir ifade bulunmamaktadır. Ancak Fransız işgali döneminde kurulan vakıfların neredeyse tamamında bu ifadeler açıkça beyan edilmiştir. Kuvvetle muhtemel Fransızlar bölgede mezhep kavgası meydana getirerek bölgedeki hâkimiyetlerini güçlendirmek istemişlerdi.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir. Çalışmanın özgünlüğüne dikkat edilmiş, yararlanılan kaynaklar dipnot ve kaynakçada usulüne uygun olarak eksiksiz zikredilmiştir.

Kaynakça

- Akbulut, Uğur (2014). “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Nusayrileri Sünnileştirme Çabaları”. Sultan II. Abdülhamid Sempozyumu 20-21 Şubat 2014 Selanik Bildiriler Kitabı, 1. Cilt, Ankara Türk Tarih Kurum Yayınları, s. 95-110.
- Bilgili, Ali Sinan, Selahattin Tozlu, Uğur Akbulut, Naim Ürkmez (2010). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Çakar, Enver (2002). “Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12/1, s. 261-282.
- Çakar, Enver (2003a). “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimatı”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13/1, s. 351-374.
- Çakar, Enver (2003b). XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566). Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Çakar, Enver (2006). 17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri. Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Dağlı, İlknur (2014). 109 Numaralı Üzeyr (Özer) Sancağı Tapu Tahrir Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli (1999). Seyahatname. C. 3, (Haz: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

N. ÜRKMEZ

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt: 12, Sayı: 1, Nisan 2021 / Volume: 12, Issue: 1, April 2021: 47-67

Halaçoğlu, Yusuf (1996). “Fırka-i Islâhiyye”. Diyanet İslam Ansiklopedisi, XIII, İstanbul, s. 35-37.

Kılıç, Orhan (1997). 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı. Elazığ.

Eldem, Ethem vd. (2003). Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul. Çev: Sermet Yalçın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şancı, Fuat (2006). Hatay İlinde Türk Mimarisi I. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Tozlu, Selahattin (2010). “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri (19. Yüzyıl)”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 54, s. 79-110.

Türkmen, A. Faik (1937). Mufassal Hatay Tarihi. C. 2, İstanbul: Reklam Basımevi.

Uğuz, Sacit (2019). Tarihte Nusayriler. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Ürkmez, Naim, Aydın Efe (2010). “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrilere Ait Genel Bilgiler”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 54, s. 127-134.

Ürkmez, Naim (2012). Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na İskenderun. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Ürkmez, Naim (2016). “Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Kaza Yönetimi (Belen Örneği). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9/42, s. 815-830.

İnternet Kaynakları

<http://www.mehmetcik.org.tr/haber/saime-zuhran-cezmatiyi-rahmetle-aniyoruz-535> (erişim tarihi 3.2.2020)

<https://www.mehmetcik.org.tr/haber/mehmet-adnan-cezmatiyi-rahmetle-aniyoruz> (erişim tarihi 3.2.2020)

Arşivler

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, BEO (Bâb-ı Âlî Evrak Odası Evrakı), 1850-138707.

BOA, EV. EMH, 46-122.

BOA, EV. MH (Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Muhasebe Kalemi Evrakı), 244-144; BOA, EV. MH. 244-145; BOA, EV. MH, 244-146; BOA, EV. MH, 1230 -137.

BOA. EV. MKT (Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı), 318-54; BOA, EV. MKT, 441-62; BOA, EV. MKT. 439-110; BOA. EV. MKT, 449-42; BOA, EV. MKT, 450-148; BOA, EV. MKT, 591-89; BOA, EV. MKT. 597-63; BOA, EV. MKT, 599-76; BOA, EV. MKT, 1255-128; BOA, EV. MKT, 1580-6; BOA, EV. MKT, 1809-156; BOA, EV. MKT, 1833-224; BOA, EV. MKT, 1834-58; BOA, EV. MKT. 1839-31; BOA EV. MKT, 2011-7; BOA, EV. MKT. 2072-129; BOA, EV. MKT, 2178-78; BOA, EV. MKT. 2259-77; BOA. EV. MKT, 2355-147; BOA, EV. MKT, 2376-10; BOA, EV. MKT, 2438-141; BOA. EV. MKT, 2625-115; BOA, EV. MKT, 2694-282; BOA, EV. MKT. 2703-4; BOA EV. MKT, 2792-50; BOA, EV. MKT, 2820-82; BOA, EV. MKT. 2825-35; BOA, EV. MKT, 2832-184; BOA, EV. MKT, 2834-21; BOA, EV. MKT 2857-112; BOA EV. MKT 3038-134; BOA, EV. MKT, 3212-209; BOA, EV. MKT, 3365- 47.

BOA, EV. MKT. CHT (Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti Cihat Kalemi Evrakı), 386-155; BOA. EV. MKT. CHT, 389-23; BOA. EV. MKT. CHT, 391-7; BOA, EV. MKT. CHT, 421-81; BOA, EV. MKT. CHT, 449-130; BOA, EV. MKT. CHT, 511-189.

BOA, EV. MKT. EVM, 40-252; BOA, EV. MKT. EVM, 40-253.

BOA, İ. EV (İrade Evkaf), 31-19.

BOA, ŞD (Şura-yı Devlet Evrakı), 156-60.

BOA, Y. MTV (Yıldız Evrakı Mütenevvi Maruzat), 61-42.

BOA, Y. PRK. AZJ (Yıldız Perakende Arzuhal ve Journaller), 39-117.

BOA, Meşihat Şeriyye Sicilleri (MŞH. ŞSC. d), 5246; MŞH. ŞSC. d, 5248; MŞH. ŞSC. d, 5249.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGM)

VGM. d, 164; VGM. d, 166; VGM. d, 167; VMG. d, 168; VGM. d, 169; VGM. d, 618; VGM. d, 620; VGM. d, 898; VGM. d, 944; VGM. d, 1759; VGM. d, 1760; VGM. d, 1966; VGM. d, 2113; VGM. d, 2144; VGM. d, 2157; VGM. d, 2349; VGM. d, 2371.

VGM. EVKF. MÜFETTİŞLİĞİ, 735-196.

VGM, Kutu 5/1144; VGM, Kutu 5/2057.